

לוחם ללא
חת. הגאון רבי
אברהם אליהו
קפלן זצ"ל

חידושי בסלומי

וא תופעה שמסעירה את עולם הישיבות עד היום. חידה מסתורית. גאון מופלא, משורר-למדן, בעל מוסר ומחשבה שנפטר מן העולם בגיל שלושים

וארבע - ובכל זאת הצליח להותיר רושם כביר על גדולי דורו.

"הורגלנו לראות צדיקים זקנים", אמר פעם מרן הגאון רבי איסר זלמן מלצר, "אבל גאון וצדיק כל כך צעיר - זה חידוש.

"זקנה ובחרות שימשו בו כאחת, בכל נפלא... ספר שלם נחוץ לעשות לזיכרון נשמתו".

הוא היה עילוי צעיר שנכנס למעמקי לבטי הנפש והספקות שסחפו רבים מבחורי הישיבה של זמנו, אך בניגוד אליהם, שיצאו לתרבות רעה ונעשו משוררים וסופרים, הוא יצא משם עמוס ביראת שמיים, במבט אופטימי על החיים ובנכונות להילחם את מלחמתה של תורה כנגד כל אותן רוחות זרות שנשבו באותה העת.

רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל. זה היה שמו של אותו בחור, מבכירי תלמידיו של ה'סבא' מסלבודקה. עכשיו, מאה שנה אחרי פטירתו, הגיע הזמן לנסות להסיר מעט את המסווה. "בעקבות היראה".

כישרון או מאמץ?

גאון המחשבה רבי יצחק הוטנר זצ"ל, בעל ה'פחד יצחק' וראש ישיבת ר' חיים ברלין בברוקלין, ניו יורק, היה בסך הכל כבן שש עשרה כשנכנס לגוב האריות של ישיבת סלבודקה - היהלום שבכתר עולם הישיבות הליטאי - ששימשה כבית גידול וכאכסניה למיטב המוחות של העולם התורני הלמדני. אבל גם הוותיקים שבאריות ידעו: הנער הצעיר הזה הוא לא פחות מאשר עילוי.

ובסלבודקה כמו בסלבודקה, עילויים זכו ל'טיפול' מיוחד. הסבא מסלבודקה, הגאון רבי נתן צבי פינקל זצ"ל, דאג באופן אישי לחנך את המוחננים באמצעות השיטה הפדגוגית הייחודית שלו: ימין דוחה, שמאל מקרבת. ימין דוחה,

שמאל מקרבת. רגע אחד הוא מרעיף כבוד וחשיבות על הבחור הצעיר, ורגע שני גוער בו בזעם-הפנים, כאומר: "דע את הפוטנציאל הטמון בך, אך על תנח ירך מלימוד המוסר ומהיראה!"

אבל כעת הייתה לסבא הזדמנות להאציל את האחריות, באופן חד פעמי, על בוגר אחר של הישיבה. אחד שעשה מסלול דומה לזה של הרב הוטנר, שזכה לטיפול אישי ומוסר של גאון המוסר הליטאי על מנת לוודא ששלל כישרונותיו וכוחות נפשו הסוערת לא יטבעו בים הבלבול והספקות ששטפו

מי היה רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל?

השאלה הזו מנסרת בחלל עולם הישיבות

כבר שנים | עכשיו, במלאת מאה שנים

לפטירתו בגיל צעיר, הגיע הזמן לצאת למסע

מרתק בעקבות דמותו המסתורית, להציץ

ביומניו, לקרוא את שיריו ולהתרשם ממה

שאמרו עליו גדולי דורו | העומדים על סודך

נועם פלאי

באותן שנים את יהדות אירופה. "ר' אברהם אל'ה", הוא פנה אל הבוגר, שכמנהגו מימים-ימימה חזר אל הישיבה לכבוד הימים הנוראים, שהרי לא יעלה על הדעת, מבחינתו, להתפלל בימי הדין הגדולים במקום אחר מזה שבו קבע רבו הגדול את תפילתו. כחסידי בפני רבו היה פוקד את סלבודקה אחת בשנה. כעת רצה הרב להעניק לתלמיד משימה.

"יש כאן בחור מוכשר מאוד. 'עילוי' אמיתי. הוא צריך דמות בוגרת, מכוונת, שתלווה אותו בימים הקרובים".

"זכורני", העיד לימים הרב הוטנר במה שכנראה הייתה הרשימה הראשונה שפרסם בכתב-עת תורני, "דק ימים מספר עשיתי במחיצתו ז'ל, ומייד באותה שעה רגשתי נאמנה: לא ימים הם אלה".

נפשו הייחודית, העשירה, רבת הגוונים של רבי אברהם אליהו קפלן הותירה רושם כביר על הרב הוטנר הצעיר.

"עומדת לפני נפש-הופעה, שכל עושרה הרב, מידי סגולותיה הטבעיות באו לה, ואף על פי כן ברי לי, שלו לא הייתה לנפש זו דרכה, דרך אורים ותומים בעקבותיה, 'עקבות היראה' - הכל היה פגום כאן".

הכישרונות לבד, קבע הבחור המוחנן לאור התרשמותו מהרב קפלן, אינם דבר העומד לכשעצמו. דרושות גם עבודה, בחירה חופשית, ומעל הכל - יראת שמיים, בשביל שאוסף הכישרונות יחבור לדמות אחת של אדם גדול.

"מתת אלוקים בישראל שאין אבוקת היראה - מעשי ידי אדם - מאירתה, רצוצה היא, מרוסקת היא, מעוכה היא - ואין מברכין על הפתיתין!"

את הרשימה הוא מסיים בברכה שראוי היה לומר על אותו עילוי-מוסר גדול: "ברוך שחלק מחכמתו - ליראיו!"

שקעה נפשי

כישרון ומעשה, שירה ויראה - אלו שני הקווים שביניהם התהלך הרב קפלן בימי חייו הסוערים.

הוא נולד בשנת תר"ץ (1890) בעיר קיידאן (קידאני בליטאית), 51 ק"מ צפונית לקובנה. באורח לא שגרתי הוא נקרא על שמו של אביו - הגאון רבי אברהם אליהו קפלן, שנודע בכינוי 'העילוי מראקוב' וזכה להערכה מופלגת של חכמי דורו כהגאון רבי חיים מבריסק. האב נפטר בדמי ימיו, בגיל 34, חודשים מספר לפני לידת בנו-יחידו. רבי אברהם אליהו נקרא אפוא על שמו וגדל בבית אבי-אימו, שכיהן כרבה של קיידאן. בהיסטוריה הליטאית שמור מקום מיוחד לעיר הקטנה, מהעתיקות שבערי ליטא. במאה ה-17 התרחשו בעיר קרבות סוערים בין האיחוד הפולני-ליטאי למעצמה השוודית השכנה. הסכסוך השלום בין הארצות נחתם בסוף המלחמה בטירת משפחת האצולה הליטאית הידועה, רדיוויל.

רבי אברהם אליהו, כפי שנקרא בפי כל, מעולם לא לחם בקרב פיזי; הוא לא הניף חרב או ירה ברובה - אבל המלחמה

הרוחנית שניהל בקיידאן הייתה סוערת לא פחות מהקרבות הגדולים של הימים ההם. הוא לא היה זקוק לגדודי חיילים או לנשק בשביל לנהל את הקרבות הללו. הוא לחם בעצמו: בספקות, בייאוש, בעצב; לחם ברוחות הזרות שהחלו לנשוב בתוככי העולם היהודי, קרא תיגר על גדולי ההוגים שבאומות העולם, התפלמס עם משוררים ששנו ופירשו, הגיב לאידאולוגיות החדשות שהציפו את אירופה.

המלחמה הזו לרוב לא התנהלה בראש חוצות. אומן המחשבה והרגש לא היה זקוק לשדות קרב פיזיים בשביל שהמאבק ירגיש לו מוחשי; בדרך כלל זירת הקרבות הייתה נפשו שלו, ורק עט-הסופר שבו היה מושך מעיד על מחיר הדמים שנגבה שם.

"היה לוחם גדול", ספד לו לימים חברו, ראש ישיבת חברון מרן הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל, "אבל לא לחם כנגד אחרים, כי לא היה מסוגל לזה בשום עניין, אלא לחם עם עצמו וכנגד עצמו. זה לא היה ניכר עליו. הסבר פנים יפות שהיה לו שחונן בו בחן מיוחד, לא פסק ממנו אף לרגע, וזה לא הפריע כלום למלחמתו הפנימית. תמיד לוחם - ותמיד נעים. וזה היה אצלו כמעט כטבע. זה היה טבעו".

את השורות הבאות, המתאפיינות בחן הספרותי של ר' אברהם אליהו, הוא כתב בעודו בן שנים עשר בלבד:

"בשעת עייפות הרוח, בשעה שהזיכרון מחיה את צללי העבר וקור חודר מהם אל הלב, בשעה שהרעיון, כמו שמש סתיו, מאיר על הערבוביה של ההווה, ומתבדר בזעף על מקום אחד, מאין אונים להתנשא אל על ולעוף קדימה, בשעות הרעות האלה של עייפות הרוח אני רגיל לצייר לפני, בדמיוני, את אופיו הנשגב של האדם.

"האדם! כאילו שמש ילוד בנשפי, מדי זכרי אותו...

"האדם... עוזב לנפש וחופשי, כמו העולם, פוסע לו שפי - קדימה! או מתנשא לו שפי - למעלה!

"האדם היפה והטרגדי!... אבד בין ערבות הצייה, יחידי על כדור הארץ הטסה במהירות במרחביה שאין לו סוף יחיד, ומעונה בלי חשך על ידי השאלה המענה את נפשו:

"בשל מה הוא חי?"

'בשל מה הוא חי' היא לא בהכרח השאלה הנפוצה בקרב ילדים בני שנים עשרה. אבל ר' אברהם אליהו לא היה ילד רגיל בשום מובן, ושאלת קיומו של האדם ומשמעותו ניקרה בליבו כבר בגיל צעיר. ניקרה ולא הרפתה.

אך יחד עם השאלות הנוקבות, העלם המוכשר התגלה ככזה שלא נופל בלמדנותו מאביו הגדול, והלך וצמח בתורה. בתחילה למד בישיבת טלז ולאחר מכן בישיבת קלם המעטירה, שם שהה כחצי שנה. באותה תקופה, פחות או יותר, והוא בן שבע-עשרה שנה בלבד, כתב ר' אברהם אליהו את שירו המפורסם המושר עד היום בלא מעט ישיבות:

שְׁקָעָה חֲמָה שְׁקָעָה נִפְשִׁי

בְּתַהוֹם יְגוֹנָה הָרֵב כִּי

כִּי עוֹמְדָה לִפְנֵי הָיָא בְּמַלְחַמָּתָה

אֶת הַנֶּפֶשׁ וְאֶת הָדָם.

השיר, שנקרא במקור 'תפילה', מתנגן במנגינה מלנכולית, כבדה. הוא מלא בקדרות שמאפיינת את הגותו של הנער הצעיר והמוכשר:

יְמֵי עוֹבְרִים יְמֵי כָלִים

מִבְּלִי קַחַת מִבְּלִי תַת

אִם לְזֹאת קָרָאת חַיִּים

אֲמֹר נָא קְ-לִי מַה זֶה מָת?

השיר ממשיך עם שני בתים נוספים, אך אינו מוצא תשובה לחידה שהטרידה את אברהם אליהו הצעיר. הוא אומנם צעיר למדי, אך מרגיש כבר איך שעון החול הולך ומתרוקן. האם ידע הנער שכבר בגיל זה השיג את מחצית שנותיו? או אולי, כמאמר הגמרא, הוא עצמו לא ידע, אך 'מזלא חזי' - מזלו ידע?

במילים הנוגות הבאות הוא חותם את השיר, משאיר את הקורא-מאזין לבד בעלטה סמיכה:

שְׁקָעָה חֲמָה עֵבִים בָּאִים

לִילָה עוֹלָה מִן הַתְּהוֹם...

שרפה של שירים

ר' אברהם אליהו לא היה המשורר היחיד שהגה בשאלות הללו באותה תקופה. אירופה של אותן שנים סיפקה לא מעט דמויות של נשמות-מיוסרות, גאונים

קרבא מיוחדת. הגאון רבי נתן צבי פינקל, היסבא' מסלבודקא זצ"ל

"הורגלנו לראות גאונים". הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל

שלא מצאו מזור לנפשם. אנשים שהרגישו שתהפוכות העולם, הקדמה והמורדנה לא הצעידו את האנושות קדימה – אלא רוקנו מתוכן את חוויית הקיום האנושי, והותירו את "האדם" מעורטל מכל משמעות. חלק מאותן נשמות-מיוסרות עשו את צעדיהן הראשונים בבתי המדרש של ליטא, אך הרוחות הסוערות שנשבו הן בקרבם-פניהם והן בעולם-החוצה הדיחו אותם החוצה, רח"ל. הם חיפשו את מקומם בשדות זרים: בכתביהם של אקזיסטנציאליים כניטשה וטולסטוי, ובתנועות הפוליטיות שרחשו באירופה – קומוניזם, לאומיות, סוציאליזם. לא כן ר' אברהם אלה.

באורח פלא, העילוי הצעיר היה עתיד למצוא מזור לנפשו ולהיעשות לאחד מלוחמיה הגדולים של תורת ישראל ותנועת המוסר כנגד כל אותם הוגים ומשוררים שהיאוש הכריעם. הוא פגש דמות רוחנית שנועשתה לו לאב, ופרק חדש נפתח בחייו. את הפסימיות החליפה אופטימיות של קדושה, ושאלות-החיים פינו את מקומן לעבודת השם. לקושיות שניקרו בו לאורך השנים הוא מצא תשובה בתורת המוסר של הגאון רבי נתן צבי פינקל, הסבא מסלבודקה.

"פה חוזר הגלגל! פה מתחילים חיים חדשים" – הוא כותב ביומנו בזמן בואו לישיבת 'כנסת ישראל' שבסלבודקה. ר' אברהם אלה לא רק אמר, אלא גם עשה:

"ועברו אחד, בשובי מבית המשיג (הסבא מסלבודקה, ג.פ.), אחרי שומעי דברי כיבושים כבירים שחדרו עמוק ללבבי, שרפתי בחזק יד – את כל השירים וכל הכתבים. ניצחון גדול הרגשתי בקרבי בשעה הגדולה ההיא, ואיני יודע אם עוד יהיה לי בחיי רגע יפה ונהדר, מלא עוז ואמת כמותו!"

המפגש עם דמותו המאירה של ה'סבא' היה עבורו לא פחות ממהפכה. בסלבודקה הוא גילה עולם אחר, חדש. עולם שבו העבודה לא הייתה מבוססת על החרדה הקיומית מפני המוות ההולך וקרב – אלא מכוחם של החיים המפכים שחנן בהם ד' את בראויו. עולם שהדגיש את תורת 'גדלות האדם', את הגישה שראתה בחשיבותו של

אירופה של אותן שנים סיפקה לא מעט דמויות של נשמות-מיוסרות, נאונים שלא מצאו מזור לנפשם. אנשים שהרגישו שתהפוכות העולם, הקדמה והמורדנה לא הצעידו את האנושות קדימה

עידית שבבידית. תמונת מחזור של ישיבת כנסת ישראל - סלבודקה

האדם ובגדלות התפקיד שהעניק לו הבורא את מקום ההתחלה של עבודת השם, בניגוד לציניות ולספקנות המרירה של ההוגים האקזיסטנציאליים, שקראו תיגר על הכל: "מה הוא האדם החי, ומה הוא העולם הזה?" כותב ר' אברהם אליהו הבוגר. "אין לך עשב מלמטה שאין לו מלאך מלמעלה, המכהו ואומר לו גדל! והאדם מטייל על רבבות עשבים, דורך עליהם במנוחה ובקלות, ועושה עליהם מה שליבו חפץ, ואינו מרגיש כלל כי עומד הוא על במתי החכמה, כי תחת רגליו מוטלים תכליות החיים של מלאכי ד' אשר כל הווייתם היא רק לגדל עשב אחד קטן..."

הבריאה אינה אוסף חסר פשה, אלא תמונה מרהיבה של חכמתו הגדולה של בורא העולם ושל חסדו האין-סופי. וכל זה, כל אותה מערכת מופלאה, אינה אלא במה בשביל שהיצור הזה, חסר המודעות לעצמו, יוכל לקיים את תפקידו - לקדש שם שמיים בעולם:

"וכל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה, וגם העשב הפחות הזה לא נברא אלא בשביל האדם, בא וראה מה גדול הוא האדם!... כמה צריכה היא נפש האדם להתרומם, כצאתו החוצה ובסקרו בעינו על כל אלה החבורות-חבורות של מלאכי-יצירה, שנבראו רק להנאתו..."

"סיני אחד יש לנו בדורנו זה", כותב ר' אברהם אליהו במקום אחר; "סלבודקה שמה! וכל הפורש מן הסיני אל יקווה למצוא אחד: יותר נכון, כל הפורש מן ההר נופל בבקעה..."

דמיונות כוזבים בלבד

לא רק את 'גדלות האדם' פגש ר' אברהם אליהו בסלבודקה, אלא גם את אפסיותו של העולם הזה כאשר הידאה לא מנהלת אותו. כך למשל, כאשר ניסה פעם לשוחח עם הסבא על תהפוכות העולם המטריות אותו - השנה הייתה שנת תרע"ג (1913), שנה בלבד לפני שפרצה מלחמת העולם הראשונה - גילה אדישות מפתיעה:

"מבין אני לרעך... יודע אני מה אתה צריך לחשוב עתה", אמר לו הסבא. "תמה אתה על כל אותם הדברים שעומדים ברומו של עולם, כל אותם השאיפות והמגמות והרצונות שעל ידם הולכים ונגרים נחלי

שיעור של ברלין יכול להימסר בטלז. בית המדרש לרבנים בברלין

בסלבודקה הוא גילה עולם אחד, חדש. עולם שבו העבודה לא הייתה מכוססת על החרדה הקיומית מפני המוות והולך וקרב - אלא מכוחם של החיים המפכים שחנן בהם ד' את ברואי

החניך. הגאון רבי יצחק הוטנר זצ"ל

תורה עם דרך ארץ. הגאון רבי עזריאל הירשליס זצ"ל

והיפוש האמת המלווה בביקורת חריפה. אך בניגוד לר' אברהם אל'ה, הוא לא מצא מזור ללבטיו בבית המדרש, אלא שקע בספרים חיצוניים, עזב את הישיבה ופנה לתנועות התקופה: בתחילה חבר ל'בונר', הארגון הסוציאליסטי-יהודי, ולאחר מכן, בהשפעתו של הלל צייטלין, הצטרף לתנועה הציונית.

ספריו של ברנר התאפיינו לא פעם בייאוש הניהיליסטי שכנגדו נאבק ר' אברהם אל'ה. ספרו האחרון של הלה, שנכתב לפני שנרצח ביפו במהלך פרעות תרפ"א, נקרא: 'שכול וכישלון' - או ספר ההתלבטות. ר' אברהם אל'ה מנתח את ההבדל בין ההתלבטות של זה ששנה לבין הוודאות של המאמין, שבעבורו 'שאלת היהודים' אינה שאלה כלל, שכן הוא יודע שקיומו מובטח על ידי הקב"ה. הוא מראה שאף ברנר עצמו, אולי ללא כוונה, זנח את השקפתו - בספרו האחרון על הכישלון וההתלבטות - והתחיל למצוא את המשמעות בחיים עצמם, ואף התחיל כמעט לשאת תפילה.

"הן בדור של בעלי תשובה אנו חיים", כתב עליו ר' אברהם אל'ה. "מי יודע... אולי אם הוסיף לחיות היה עוד שב אלינו".

להיחתם לחיים

בשנות מלחמת העולם הראשונה שהה בישיבת טלז, שם עסק בהתמדה בש"ס בבלי, ירושלמי ובפוסקים. לקראת סוף המלחמה החל ר' אברהם אל'ה לעסוק בעשייה ציבורית; הוא החל למסור שיעורים ברבים, עסק בייסוד תנועת הנוער החרדית 'תורה ועז' וכן תנועת נוער לבנות 'אגודת בנות ישראל'. לאחר המלחמה תנועת 'תורה ועז' הלכה וגדלה עד שנעשתה לתנועה כלל-ארצית בליטא ונודעה בכינויה המוכר עד היום: 'צא"ל' - צעירי אגודת ישראל. ר' אברהם אל'ה היה מהעומדים בראש התנועה ומחברי הוועדה החינוכית שלה.

אלא שחורף ההצלחה, ר' אברהם אל'ה, כדרכו, לא התיר שום מפעל ללא ספקות; הוא תהה מה יהיה על התורה שעמל עליה בנעוריו; אומנם גם הדרכת הנוער הינה הרבצת תורה - אך שם אין מקום ל"אותו המקצוע הרחב והנאור, הכביר והנשגב, אשר נקרא לו 'לומדות'..." הלימוד הישיבתי-

הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל עם בתו של הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל. בסעודת האירוסין עמד החתן הצעיר ר' אהרן ונשא דרשה למדנית ארוכה ומפולפלת, כדרכו בקודש. לאחר שסיים, נעמד ידידו הרב קפלן וחזר על כל הדרשה כולה - בחרוזים! את הספקנות הקיומית החליף ר' אברהם אל'ה בגישה חדשה, מאירה, שלפיה הייתה אדנה למושג אחר, מלא חיות ואופטימיות: היראה. רק היא, הוא גרס, יכולה להדריך את האדם ולצקת משמעות לחייו.

במאמרו המכונן 'בעקבות היראה' הוא מסביר כמה שונה היראה האמיתית, מלאת השמחה, מהיראה המדומה שאינה אלא ביטוי של הדיכאון והייאוש: הוא מדמה את היראה לאדם הנושא את בנו על כתפיו. כלום אותו אדם אינו ירא שמא ייפול הבן ויחבל? כלום אין הוא מרוכז במשימת-נשיאתו, כשהוא דואג שלא להתרשל? ועכשיו: כלום אותו אדם שמח הוא, או עצוב?

יראת שמיים, הסביר ר' אברהם אל'ה, היא דבר המצריך ריכוז ומחשבה. היא מלאה בדאגה שמא יתרשל האדם ולא יעשה עבודתו כראוי. אך אין בה דבר עם העצבות. בדיקו כמו העונג שמציף את האב שדואג לבנו, כך ירא-השמיים מתמלא שמחה כאשר הוא נושא את אותה יראה בלבבו, דואג שלא תיפול, תיחבל, תישלט. מכוחה של האופטימיות הזאת הוא קרא תיגר על גדולי-ההוגים שבאומות העולם, שלא מצאו את דרכם אלא דרך הייאוש והעצב; הוא מבקר את הסופר הרוסי הנודע לב ניקולאיביץ' טולסטוי, שגילה לעת זקנותו את האמונה בבורא עולם מתוך קדרות הייאוש העולה מן המוות. התורה, אמר ר' אברהם אל'ה, היא תורת חיים; היא אינה זקוקה לתזכורת המתמדת של המוות בשביל להתכונן, מאחר והיא מוצאת משמעות בתוך החיים בעצמם.

בצורה דומה הוא מבקר את בן-דורו, הסופר הליטאי יוסף חיים ברנר.

ברנר, כמו ר' אברהם אל'ה, היה תניך עולם הישיבות - בין היתר הוא למד בהלוסק, מייסודו של הגאון ר' ברוך בער ליבוביץ', בעל ה'ברכת שמואל'; בדומה לר' אברהם אל'ה, גם הוא ניחן בכישרון ספרותי יוצא מגדר הרגיל, וכמותו - גם אותו הטרידו שאלות משמעות החיים

דם שאין להם סוף מדור לדור וממדינה למדינה, כל אותן המידות המנצחות בקרב החיים - תמה עליהם, איכה נחשבו פה, בד' אמות שלנו, לנבלי-חרש שאין להם תקנה, לצללים שאין בהם ממש?"

ר' אברהם אל'ה אכן לא הסתיר את תמיהתו. הוא לא היה מסוגל להתעלם, באותה שעה, מהרעיונות שגרמו לאנשים להקיז זה את דמו של זה. ואילו בבית המדרש הקטן ששכן בפרבר הקובנאי - כל אלו לא נחשבו למאומה. הישיבה לא התייחסה ללאומיות או לסוציאליזם, לציונות או לבונד, לטולסטוי הרוסי או לניטשה הגרמני; בישיבה עסקו בתורה, עסקו במוסר, הגו באותם ספרים ישנים שבהם הגו הדורות הקודמים, כאילו לא באירופה הסוערת הם יושבים אלא בלב המדבר.

אבל הסבא לא התרגש.

"גם אני תמה כמון", הוא התוודה, "אבל אין תימהו זה מביאני לידי עיוורון! האמת היא אמת, אף על פי שיש עליה חולקים! ואני לעצמי, לפי הבנתי (לא לפי מעשי), איני רואה בכל הרצונות אלא דמיונות כוזבים בלבד!"

ר' אברהם אל'ה עמד נפעם.

"האמרה האחרונה הזאת יצאה בעוז נפלא, ונדמה היה כאלו גזרה את האויר לגזרים", הוא מעיד ביומנו. ובעצמו חרט את הדברים בלבבו:

"איך יעז האדם ליכנס לתוך אוהל הקודש הזה בנעליו המטונפות ובגדיו הצואים? איך לא יבוש בלבו להרהר בשעה זו בכל אותם ההבלים הריקים והפוחזים! כל העולם הזה בכלליו, בפרטי ובפרטי-פרטי, זיכרון הוא לנו על כל צעד ושעל לדעת את ד', בכל דרכיך דעהו".

ותו לא.

שכול ההתלבטות

שמונה שנים עשה ר' אברהם אל'ה במחיצתו של הסבא, ונעשה מהקרובים שבתלמידיו. הוא נודע כאחד מאותן דמויות נדירות שהיו 'עילויים' במוסר כשם שהיו 'עילויים' בלימוד - ובסלבודקה לא היה זה דבר של מה בכך לזכות לתואר 'עילוי'. לחבריו הזדמנה לראות דוגמה לכישרון הבלתי-רגיל שלו במהלך אירוסיו של

לחשוש חלילה וחס שזהו ראש השנה האחרון, כי הוא היה מלא חיים ומרץ והיה תמיד נראה כחולם, אבל לא היה חולם חלומות בהקיץ אלא היה שקוע במחשבות גדולות וגם עמוקות ולפעמים תכופות – גם מסובכות".

הגר"י סרנא ניגש אליו ושאל אותו לפשר העניין שהטריד אותו. השניים החלו לשוחח בעניינים עמוקים, כיאה ליום הדין הגדול. "פתאום הרגשתי שהוא מדבר מתוך ספירה אחרת, כמעט מספירות העליונות... לא היה רגיל בכך ואני לא הייתי רגיל למצוא אותו במצב כזה, והרגשתי חרדה פנימית פתאום, כי מצאתי אותו כאדם שיש לו ענין בעולם העליון..."

לאחר שנפרדו, שלח לו ר' אברהם אל'ה את מאמרו המכונה 'עקבות היראה' – מאמר שהרב סרנא הגדיר ככזה ש"ראוי היה להכתב על ידי אחד מאבות המוסר". "הערכתיו מאוד והחשבתי מאוד, אבל לא עד כדי כך", אמר הרב סרנא. "זה אינו מאמר – אלא תמצית סגולתית של השתקעות בדעות עמוקות, ולצערנו הגדול היה זה חתימת תלמודו בחכמת המוסר שלו. זה היה חיתומו".

ייאוש וזיכרון

ר' אברהם אל'ה נפטר צעיר, אבל הוא הספיק בחייו הקצרים לא רק ללמוד וללמד, אלא גם להביס את הייאוש הקיומי של המוות. כל ימיו נלחם כנגד אותה פסימיות מזלזלת, הרואה במאמציו, בעבודתו ובחייו של האדם דבר חסר-תכלית וריק מתוכן: "אבל אהה ד' אלוקים! מי יתן ונשכח רגע את הידיעה המאוסה הזאת: שהכל כבר היה, אלף אלפי פעמים היה; שהגדולים כבר דברו, והקטנים כבר אטמו את אזנם, שהכל ללא הועיל, והכל ללא ברכה; שאין תקנה לסרוסי הלבבות, שאין מפלט משובשי המושגים, ואין מוצא מעוגת הקטנות. מי יתן ונשכח זאת רגע!"

את הייאוש, השכחה והפסימיות ביקש ר' אברהם אל'ה לשכוח. אך את חייו, תורתו, הגותו ושירתו – את אלו צריך דווקא לזכור. "...מי יתן ונשכח זאת רגע – הלא בשכחת הקטנות הזאת פתאום זכור גדולות. הלא בהשכחת הייאוש הזה פתאום נחיה נשמות".

ויהיו הדברים לעילוי נשמתו. ■

לא זו בלבד שהשיבות הליטאיות התנגדו לשילוב לימודי מדעים בתוכנית הלימודים, אלא שיהדות אשכנז לא ידעה להעריך את האילויות הלמדניות של בתי המדרש שבמזרח אירופה. עוד לפני שפשטה ההשכלה בגרמניה היו בתי המדרש האשכנזים דומים יותר לרעיהם ההונגרים מאשר לפולנים או הליטאים.

ר' אברהם אל'ה, שמימיו לא נרתע מלנסות ליישב סתירות, נכנס למוסד על מנת למזג את הגישה האשכנזית עם שיטת הלימוד הליטאית. הוא מסר בשיבה שיעורים בסגנון טלזאי. הוא החדיר לתלמידיו את ההבנה שלימוד תורה צריך להיות עיסוקו המרכזי של האדם, ואף פעם לא עיסוק צדדי; שאת רוב אונותיו ישקיע ברכישת ידיעות תורניות, ושלעולם לא ינסה להגדיר מושגים תורניים מתוך מושגים העולים מחכמת האומות.

ר' אברהם אל'ה אכן הצליח לחולל שינוי בגישה הברלינאית. "כי תחת אשר בראשית עבודתי הייתי אומר לנפשי, כי שיעור של טלז אינו יכול להיאמר בברלין, אני יכול עכשיו לומר, כי שיעור של ברלין יכול להיאמר בטלז".

ואכן, לא רק את דרך החשיבה שינה ר' אברהם אל'ה; רבים מתלמידיו המחוננים פנו להמשיך את לימודיהם בשיבות הליטאיות במקום להישאר בברלין.

אבל ר' אברהם אל'ה לא רק להשפיע רצה, אלא גם להיות מושפע; בעודו יושב בברלין, הוא הגה רעיון חדשני: לכתוב פירוש מקיף על הש"ס שבו ישתלבו האילויות הלמדניות של שני בתי המדרש גם-יחד: הלמדנות הליטאית, האנליטית והמעמיקה, עם הביקורת האשכנזית הדקדקנית והיסודית. ר' אברהם אל'ה הספיק לכתוב מאמר על נחיצותו של פירוש כזה, ואף הכין דוגמאות ראשוניות שלו, אלא שפתיל חייו נגדע באחת, בפתע פתאום: בט"ו באייר תרפ"ד הוא חלה ונפטר, והוא בן שלושים וארבע שנים – בדיוק בגיל שבו נפטר אביו הגדול, שאת שמו הוא נשא.

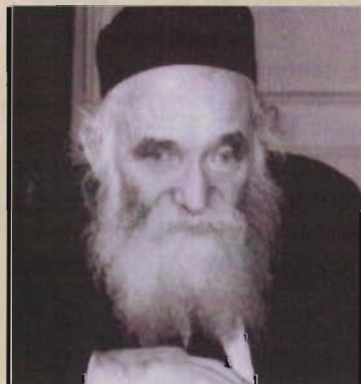
כולם הוכו בהלם מהפטירה הטראגית, שגדעה באחת את שירת חייו של הגאון המופלא. ידידו הקרוב הגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל העלה בזיכרוננו לימים את שיחתם מראש-השנה האחרון לחייו של הרב קפלן:

"כמובן שאיש מאיתנו לא עלה על דעתו

הליטאי העמוק אינו בא לידי ביטוי בהוראת הצעירים. האם אחד מבכירי הלמדנים בליטא צריך להכשיר מורים ומדריכים, או לפנות לאפיק של ראש ישיבה?

התהיות הללו לא נותרו באוויר. מעט לאחר נישואיו, בשנת תר"ף (1920), קיבל ר' אברהם אל'ה הצעה למשרה חדשה: הוראה ב'בית המדרש לרבנים' שבברלין, מייסודו של הגאון ר' עזריאל הילדסהיימ.

גם זו לא הייתה הזמנה למשרת 'ראש ישיבה' רגילה. בית המדרש בברלין לא היה דומה לשיבות הליטאיות, ולמעשה אף לא לשיבות שאינן-ליטאיות; הוא נוסד מלכתחילה על מנת לתת מענה לאיום

החבר. הגאון רבי אהרן קונטלר זצ"ל

ההולך וגובר מצידה של ההשכלה, ובפרט לאיום שהעמיד המוסד המתחרה – 'בית המדרש לרבנים' בברסלאו של האסכולה ה'פוזיטיבית-היסטורית' שממנה התפתחה התנועה הקונסרבטיבית.

בראש 'בית המדרש' בברסלאו עמד ההיסטוריון הידוע צבי גרץ, ואנשיו לא היססו להשתמש בכלי המחקר המדעי בשביל לערער על אמונת חז"ל, רח"ל. הרב הילדסהיימר שאף לתת לחניכיו כלים מדעיים שיאפשרו להם להילחם באנשי 'חכמת ישראל', שקראו תיגר על המסורה, אך בעצמו התמודד עם ביקורת מבית של רבנים שהתנגדו למודל המשלב לימודים כלליים עם לימודי קודש.

כניסתה של דמות מעולם הישיבות הליטאי, שדגל בגישה שונה לחלוטין, לתוך המוסד הברלינאי, לא הייתה דבר של מה בכך. בפרט לא לאור העובדה שחודשים ספורים אחרי שנכנס ללמוד במוסד נעשה הרב קפלן לראש הישיבה בברלין.